

MEDLEMSBLAD

FORORD

De fleste av sommeraktivitetene er nå vel i havn: Vandring fra Brødbøl, sommertur til Østfold, og ikke å forglemme Marken. Vi har fyldig referat fra alle begivenhetene. Arbeidet med mølla går sin gang.

Den 22. sept. blir det en interessant dagstur. Vi håper at mange kan bli med selv om fristen for påmelding blir kort.

Jeg prøver å holde liv i en serie om lærere og skoleforhold, selv om responsen fra medlemmene er lik null. Jeg har samlet mange notater om emnet, men trenger bidrag, gjerne småstubber, og dere har vel alle gått på skole i bygda? I det hele tatt er det dårlig tilgang på stoff for tiden, det retter seg vel utover høsten.

Det er et jevnt tilsig av nye medlemmer, men noen går også bort. Vi har likevel et håp om at vi kan nå 500 medlemmer om ikke altfor lenge.

Det trengs et lite skippertak for å få mølla ferdig, for det mangler ikke på nye oppgaver. Vi håper at noen kan bidra med litt dugnadsarbeid, slik at Åge og Jan ikke må stå for hele jobben alene.

F.Å

Nr. 90 September 2001

NYTT FRA LAGET

Austmarka-Marken 2001

Allerede ved Samvirkelaget kjente jeg den sure eimen av røyken fra kølamila som var kommet godt i gang borte ved bygdetunet. Spent nærmet jeg meg markensområdet til fots. Klokka var nærmere ett på ettermiddagen denne lørdagen 11. august, og været var det aller beste med god norsk sommertemperatur og sol. Senere fikk jeg høre at Åge hadde inngått en avtale med høyere makter om været denne dagen! Vel framme på markensplassen var det allerede et yrende liv med livlig handel som nesten kunne minne om en arabisk basar.

Det hele begynte dagen før kl. 21 da køla-mila ble tent under kyndig ledelse av Åge Sørmoen og Jan Berg i "høljeregn" og alt annet enn sommerlig temperatur. Men likevel hadde 60-70 personer møtt fram for å bivåne denne sjeldne begivenheten, som Austmarka Historielag er så godt som alene om å praktisere her i landet. I tillegg ble det bydd på tent nying, vise-sang og diktopplesning.

Kølabrenning er en vanskelig kunst, som krever mye arbeid både før, under og etter brenningen. Brødrene Roif og Gunvald Brunsell brente noen miles for historielaget tidlig på 90-tallet. Det ble samtidig en opplæring av yngre krefter, slik tradisjonen kunne bli ført videre. Det blir mange kilo førsteklases grillkuil av ei mile, og den er ikke vanskelig å avsette.

Den egentlige åpning av marken skjedde lørdag kl. 12 da journalist Levi Henriksen med et velformet innlegg satte arrangementet inn i historisk sammenheng og erklærte den 4. Austmarka-marken for offisielt åpnet.

Det var et imponerende skue som møtte bygdefolk og utflyttede sådanne, hele 22 salgsboder kunne man se foruten en rekke andre aktiviteter som det var anledning til å ta del i. Det vil føre for langt å nevne alle, men her var bl.a. porselensmaling, treskjæring, tredreiing, rose-maling, hjemmestrikede og vevde tekstiler, honning, smykker, grønnsaker, poteter og et stort bruksalg bare for å nevne noe. I mangel av handel med hester og klokker var det salg av kaniner, noe som visstnok gikk riktig så bra. Om det var mye pruting på prisene vites ikke.

Borte i utkanten av området foregikk tjære-brenning basert på tyri som råvare. Litt lenger bort mot badeplassen hadde et utmarkslag prøvesmaking av fisk preparert på forskjellige måter, og de viste også fram gamle fiske-

redskaper. Her var også et lite dyreskue og ponniridning for barna. Gamle leker var tatt frem fra glemselen så som hesteskokasting og "peke rett".

I Bråstua på tunet hadde teknikken gjort sitt inntog, for her var det gode muligheter for å søke tilbake i slektshistorien via datamaskin. Mang en austmarking gikk ut herfra med fornyede kunnskaper om sine aner.

På selve tunet underholdt Remi Olsen med sin torader og skapte god stemning for de som tok seg en matbit. Og maten var av gammelt godt Austmarkamerke: glostekt sild med poteter, gritstappe med melk og smør-duppe samt Smødhaugbrød med missemør og hvitost med karve.

Utpå ettermiddagen startet auksjonen av antikviteter og snurrepiperier, og det var ikke tvil om at den holdt på mange av de godt og vel 1000 menneskene som var innom Austmarka-marken denne dagen.

Om kvelden var det dans i Stråhatten med meget god og variert dansemusikk.

I det hele tatt ble marken i år å anse som et meget vellykket arrangement for historielaget, som nok har gjort en kjempeinnsats med forberedelsene. Særlig skal selve markensgeneralen Bjørg Aulie ha stor takk for vel planlagt og gjennomført opplegg med pent overskudd i kassa for laget...

Det er å håpe at Austmarka-marken har kommet for å bli, og at stadig flere, ikke minst utflyttede austmarkinger, setter av første eller annen helg i august neste år og finner veien tilbake til sin barndoms dal.

Hans Otto Pramm

Tur til svenske herregårder

En trenger ikke reise så langt fra Austmarka for å oppsøke herregårder på svensk side.

Lørdag 22. september tar vi turen over grensen med buss. Vi starter fra Austmarka sentrum kl. 11.00 og drar til Mitandersfors herregård der eieren, Claus Dahl, vil ta imot oss og vise oss rundt. Deretter besøker vi Tvällens Vårdshus og spiser middag/lunsj. Vi reiser så over Kyrkskogen og kommer til Helgeboda herregård hvor vi får se oss rundt og blir servert en del historikk. Disse herregårdene var i sin tid residens for brukspatronene Mitander og Krusenstjerna.

Turen koster i overkant av 200 kroner (inkl. bevertning), og interesserte kan melde seg på til Åge Sørmoen innen 19. september.

Tlf. 62 82 81 47 / 32 05 97 76.

Holmen Mølle

Det skrider sakte fram med mølleprosjektet. Siden sist er pipa til tørkehuset murt opp, og i skrivende stund skal tørkepannene vært ferdig montert. 50.000 kroner fra Norsk kulturråd er kommet inn på vår konto, og fra kommunen har vi fått 20.000 kroner som omsøkt.

Å be folk om å melde seg frivillig er nytteløst, men noen kommer til å få henvendelser om å delta utover høsten.

Nye medlemmer.

Jarl Ramtjernsåsen, Gro Mette Elkaas, begge Austmarka, Eva Henny Ekren, Einar Lunderbye, Ole Thorsrud, alle Kongsvinger

Gaver til laget

Vi takker for mange interessante gaver til laget denne gang. Historielaget har bruk for så mangt, noe også gavelista viser:

Kåre Kolbjørnsrud har holdt auksjon over løsøre på Eikåsen, men har velvillig holdt tilbake en del ting som laget har fått: Hånddrevet søylebor-maskin, to skrustikker, smieste, feltesse, en mengde smieredskap (hammer, tenger osv), et par sko fra krigens dager med trebunner og gummi-overdel, brannpumpe, kølsold og kornsold.

Fra Gunnar Bekken: Bøker, om Glåmdal på 1940-tallet, om Skog og Lands historie og Billeruds 75-årsberetning 1948.

Fra Gunnar Bekken/Jan Berg: Åtte krakker til Tunet.

Fra Austmarka Sentralskole v/Per Skøglund: Seks taburetter fra 1930-åra.

Fra Lars M. Breisjøberg: Fyllmasse til Tunet. Fyllmasse har vi også fått fra Vegvesenet v/Arne Gunnarsbråten.

Fra Roar Østli: Bakhon og tømmer fra Sjøvik-saga.

Fra Finn Lindberg: Tyrived til tjærebrenning.

Fra Kongsvinger Politidistrikt v/Reidar Linna: Belter til salg på Marken.

Fra Anders Kolbjørnsrud: Våningshuset på nordre Svensrud. Det skal flyttes inntil Tunet og brukes til arkiv, kontor, møterom o.a.

Hus er flyttet

Iblant blir det feil når jeg skriver om flytting av hus. Så også i siste nummer der jeg skrev at bua på Nystuen, Skullerud er flyttet fra Taje under Fagernes. Pål Skullerud var den første som reagerte. Bua er rett nok flyttet

fra Taje til Nystuen, men fra Skullerudtaket som lå øst for gårdene på Skullerud, mot Bergkollen. Peder Arnesen satte opp bua i 1857 mens han satt som innerst på Taje. Allerede året etter reiste han til Amerika, og da ble bua flyttet.

Så noen flere hus:

Bua i Purkanshagen ble flyttet til Brandvoldbekken øvre 1963.

Bua i Bjørnhullet ved S. Hærstjøen ble flyttet til Sørnum vestre ca. 1950.

Badstu i Ratikken ble flyttet til Varaldskole 1943 og brukt som fjøs.

Åge Sørmoen

Sommertur til sjøs

En ekstraordinær historielagstur fant sted i dagene 8. til 10. juni i år. Turen gikk til Fredrikstad, og målet for reisen var først og fremst cruisetokt i skjærgården mellom Fredrikstad og Hvaler med turistbåten M/S Viamar. Båten eies av Aina Myrvang med partner. Aina er som de fleste vet, fra Austmarka.

Fredag kveld inntok vi hotell Valhall i Fredrikstad. Det var en nyoppusset gammel bygning med branntårn som minnet om fortidas brannvern.

Lørdag ble en begivenhetsrik dag. Den startet med ferjetur over til Gamlebyen som er Nordens best bevarte festningsby. Den bød på det meste av hva vi forbinder med en festningsby slik som vollgraver, bastioner, festningsporter, solide murkaserner, gamle kanoner, vindebro m.m. Vi ble også imponert over et yrende markensliv på torget. Det var dusinvis av salgsboder og varer av alle slag av både gammelt og nytt.

Etter å ha gjort unna Gamlebyen entret vi M/S Viamar hvor vertskapet tok smilende imot oss. Det ble et hjertelig gjensyn med ei blid og kjekk austmarkajente. Turen i skjærgården ble meget vellykket. Været var bra, landskapet bød på fine naturopplevelser, og velholdte hytter og hus forsterket de positive inntrykkene vi fikk av denne delen av skjærgården. Rekemåltidet som ble servert på båten, var noe alle satte pris på og bidro til at vi stortrivdes. M/S Viamar tok som avslutning en sving oppover mot Sarpsborg før den la til kai i Fredrikstad etter 6 timers ferd med oss landkrabber.

Søndag bød også på flere interessante opplevelser. Fra Valhall bar det til Sarpsborg og Borgarsyssel Museum. Der var det mulighet til å sette seg

inn i Sarpsborgs historie på mange feiter, bl.a. innen kirkehistorien, industri, forsvar, byutvikling og mye annet av lokal og nasjonal interesse.

Høgdepunktet lærdag ble uten tvil oppholdet på Halden Festning. En meget veltalende, spirituell og kunnskapsrik kvinnelig norsk/svensk guide gjorde rundturen på festningen til en sjelden lærerik og morsom opplevelse. Om festningen kan en bare si: Storslagen. I tillegg var det musikkstevne der, og 40-50 musikkorps sørget for fengende akkompagnement på rundturen.

Etter Halden svippet vi innom gravfeltet på Hunn med mange funn fra Kr. fødsel til vikingtida. Der var det tydelige gravsetninger, og de fleste av disse var like store, ca 10 meter i diameter og med 13 steiner som markerte ytterkantene.

Neste severdighet var Brekke sluser som gjør at båten "Turisten" kan trafikkere Haldenvassdraget i en lengde av 132 km. Slusene var et imponerende anlegg som hevet båten ca 25 meter fra laveste til høyeste nivå.

Turen gikk så videre til Kongsvinger og Austmarka med de 30 fornøyde deltakere som i tur og orden ble satt av etter en innholdsrik week-end. Som vanlig var befordringmidlet NSB-buss med Finn Ivar ved rattet.

O.J.

Vandring langs Kjerkeveien den 4. juni 2001

Når man skal vandre stier som ikke har vært i bruk på nesten 150 år, er det alltid spennende å se om det fremdeles er synlige merker etter den gamle ferdseien. Da vi la i vei denne fine vårdagen med Per Skoglund i spissen, var det godt at kjentfolk hadde vært her før oss, lett og ryddet vei. Ellers er det ikke godt å si hvor ferden hadde endt opp på denne turen.

Nå skulle vi ikke gå hele kjerkeveien fra Søndre Austmarka til Matrand denne dagen, bare strekningen fram til Vasletta ved Billingen, det vil si snaue halve vegen. Strekningen vi gikk bød imidlertid på gode stigninger. I de bratteste liene gikk tankene ofte til dem som bar eller fraktet kister denne veien fram til jordfestelse ved Matrand kirke. Der stien ikke var ødelagt av skogsmaskiner og veier fant vi også her og der dyptråkkede spor som etter sleper, tydelige tegn etter stor trafikk før 150 år siden; det vil si fra tiden før Austmarka kirke ble bygget.

Hvor raskt skogen tar igjen det som mennesker har slitt i årevis å rydde, overrasker meg stadig. Midt i tetteste skogen fikk vi høre at her lå plassen Kirkelien, tidligere kalt Brødbøllien. Noen stener indikerte at her kunne det ha vært en grunnmur. Et gammelt utdøende tre var visnøk restende etter et epletre. Den jevne grunnen vi gikk på i skogen tydet på at her kunne det en gang ha vært dyrket mark. Dette var også de eneste tegn på tidligere bosetting vi så på stedet. Denne tok slutt da Marie Tostensdatter og Marius Olsen med deres sønn Oskar flyttet til Brødbølbraaten i 1917 og våningshuset ble flyttet til Lund på Austmarka.

På turen ga Finn Sollien en interessant og detaljert oversikt over bosettingen på Kirkelien. Jeg vil ikke gå i detaljer her, da hans oversikt nå finnes i Historielagets arkiv på Posten. Finn gjorde også oppmerksom på en feil i bygdeboka der det står at Ole Olsen Brødbøllien ble gift med Kari Olsdatter Fagernestangen. Hans riktige navn var Ole Olsen Bjørberlien.

Første bruker av plassen Brødbøllien var Kristian Eriksen Rundhaugen og Eli Pedersdatter Brødbølmoen rundt 1856.

Første gang Kirkelien er brukt som plassnavn i kirkeboka var da Amund og Olea hadde sønnen Andreas til dåp i 1872, men navnet er brukt i folketelling allerede i 1856. Senere, ved tellingen i året 1900, er navnet endret til Kjerkelien.

Bjørn Dybing

En tur tilbake til min barndoms trakter

Det var med spent forventning jeg den 4. juni i år tok turen fra Trysil til Austmarka for å være med på vandringen som historielaget hadde lagt opp fra Sagtomta ved Brødbøldammen og over skogen fram til Vasletta ved Nordre Bellingen.

Vandringen var tilrettelagt og forberedt av Kjell Haugen, og nærmere 40 turgåere var møtt fram da Per Skoglund ønsket velkommen i vegkanten vest for Sagtomta.

I et behagelig tempo gikk turen opp Sandberget og nesten fram til Finnskjeggsetta. Herfra fulgte vi skogsbilvegen med en avstikker opp til hustuftene etter bosettingen i Kjerkelia. Skogen står nå mørk og tett etter at innmarka ble plantet til med gran like etter krigen. Det var såvidt antydning til liv i ett av de to gamle epletrærne.

I en åpning i skogen øst for jordet var det tid og sted for å finne fram nistepakkene. Her ga Finn Sollien en orientering om husmannsplassen Kjerkelia og bosettingen der.

Fangstgrav eller utekjeller?

Ei vel to meter djup grop i knausen der vi rastet ble omtalt som «Utkjelleren i Kjerkelia». For egen del er jeg i tvil. Utkjellere ble vanligvis gravd ut slik at de hadde inngang fra sia. Plasseringen i landskapet og utformingen av gropa likner mye på de gamle fangstgravene. Jeg tror vi her kan stå overfor ei gammel fangstgrav, men at de som bodde i Kjerkelia senere kan ha tatt den i bruk som utkjeller.

Etter Finn Solliens orientering gikk ferden videre langs den oppmerkede stien vestover gjennom Krenkedalen fram til kommunegrensen mot Eidskog. Herfra fulgte vi skogsbilveien ned til Vasletta der bussen ventet oss.

Hva blir kjerkevegens framtid og skjebne?

Vegen vi gikk den 4. juni var en av de gamle ferdselsveger som førte fra Austmarka til kjerka på Matrand.

Skogsdrift med traktorspor og anlegg av skogsbilveger vil etterhvert føre til at de gamle stiene forsvinner. Trafikken og slitasjen fra turgåere er for liten til at stiene holdes vedlike.

Derfor er historielagets tiltak prisverdig. Jeg kunne tenke meg å foreslå at det avsettes midler til å få vegene merket, slik at den blir lettere å finne igjen ved en senere anledning. Videre at vi forsøker å bevare de gamle stedsnavnene. Dette er en viktig del av Austmarkas kulturhistorie.

Takk for en fin tur og en fin dag.

Ljørdalen, 26. august 2001. Hans Haget

ET PUSSIG SAMMENTREFF

Under oppholdet i Gamlebyen i Fredrikstad fikk fire av oss bekreftet at påstanden: "Verden er ikke så stor" nok en gang gjelder. Det knytter seg til følgende historie:

Karin, Halldis og jeg stakk innom en cafe for å stille kaffetørsten etter å ha vandret rundt i festningsområdet og på loppemarkedet. Ved et bord satt ei eldre dame alene. Vi satte oss ved samme bordet da det var tre ledige stoler der, men ellers var det fullt. Dama hadde ikke noe imot at vi satte oss, og etter et par kaffesvelger spurte jeg om hun var fra Fredrik-

stad. Hun svarte at hun bodde i Gamlebyen, og hun opplyste også at hver lørdag sommerstid var det marked og stor trafikk. Vi fortalte at vi var fra Kongsvinger og var på tur med Austmarka Historielag. Så kunne hun fortelle:

"Som 14 åring var jeg også på Kongsvinger og besøkte min onkel - banksjef Johnsen. Han bodde oppunder festningen og hadde en stor hage. Jeg var der to sommere. Jeg var blant annet med til tannlege Båneruds hytte ved Bæreia. Jeg ble kjent med ei gjente som hette Liv, og vi var mye sammen mens jeg besøkte onkel."

Jeg kjente godt til banksjef Johnsen og hvor han bodde i Øvrebyen, så det ble pratet litt rundt om det. Vi fant også ut at venninnen hennes måtte være Liv Madsen, Liv Schönning i dag.

Ved opplysningen om at vi tilhørte Austmarka Historielag, fortalte dama at hun også var medlem av et historielag i Gamlebyen. Hun fortalte videre at hennes foreldre hadde bodd på Austmarka! Skeptisk som jeg var, spurte jeg: "Det må være Østmarka utafor Oslo du mener?"

"Nei, det var Austmarka, for far min var lege der, og foreldrene mine bodde der to år i et stort, brunt hus som lå litt høyt. Han var den første legen på Austmarka, og spanskesjuken herjet rundt om. Jeg var ikke født enda, så foreldrene bodde alene i det store huset."

(I mellomtiden hadde Finn kommet inn og slått seg til ved samme bordet.)

Vi spisset ører da vi hørte hva hun fortalte og sendte undrende blikk til hverandre, mens ansiktene lyste opp mer og mer etter hvert som dama berettet. Hun fortalte at mor hennes hadde ikke funnet seg til rette i det store huset. Det var kaldt der, og de flyttet etter to år. Mor fikk dårlig samvittighet overfor bygda etter at de hadde reist, fortsatte vår bordkavaler.

Hun stadfestet ytterligere tilknytningen til Austmarka da hun fortalte:

"I Oslo traff jeg en gang ei dame som var fra Austmarka. Hun hette Thomassen. Jeg fortalte om mine foreldre som hadde bodd der, og da kunne hun opplyse at hennes far hadde arbeidet for å skaffe lege til bygda. Han hadde i den forbindelse skaffet midler til bygging av legebygg." "lig."

Vi fant ut at dette måtte ha skjedd ca 1915-16 for da herjet "spansken" i distriktet.

Legeboligen går i dag under betegnelsen Doktorboligen, og har huset flere leger opp gjennom årene.

Vårt bekjentskap snakket hele tiden i et distingvert språk, så det var en fornøyelse bare å høre henne snakke. Hun fortalte at faren hette Møller og hun sjøl hette Signe Forsberg Møller og bodde i Bydalen Allè i Gamlebyen, Fredrikstad. Hun hadde tydeligvis satt like stor pris på samtalen med oss som vi med henne. Hennes reaksjon fra litt tilbakeholdenhet til å begynne med til åpenbar begeistring da vi skiltes, tydet på det. I hvert fall var det et interessant treff vi hadde ved kaffebordet den lørdags formiddagen.

O.J.

PÅ TUR TIL GJENGRODDE STIER OG NEDLAGTE HEIM PÅ VARALDSKOGEN

Den 11. august 2001 tok vi en tur til Varaldskogen for å se på gamle skogsheim. Det var Odd Svartberg som ville finne igjen plassen der fedrene hadde slitt i ødemarka. Egil Solvin fulgte med oss da han er en gammel venn som har bygd hus både for Odd og meg i Oslo.

Vi var heldige som traff en kjentmann, Kåre Lunderbye, som var villig til å følge oss på spor av de gamle Svartbergplassene. Her var det Ole Olsen Varaldskogen som først slo seg ned. Han ble gift med datter av Samuel Varaldlien. Han var født i 1752 og døde i 1820. Hans hustru het Kari Samueldatter Varaldlien født 1769. Vi fant først Nordre Svartberg, men her var alle hus borte. Bare litt av grunnmur var å se. Ellers var plassen omringet av stor barskog. Bare en syrin og et epletre kjempet mot stor-skogen. Svartberget var opprinnelig bare en plass, men ble delt mellom to brødre som var sønnesønner til Mattis Johansen Fagernes, Mattis kom senere til Varaldskog da han ble gift med datteren der. Hans far Johan Pedersen Porkka hadde hatt Varaldskog før han kom til Fagernes. På den ene plassen av Svartberg som også ble kalt Vestli var det at Ole Olsen Varaldskog slo seg ned i 1802. Den andre plassen Nordre Svartberget ble Anders Olsen Varaldskog sin plass. Han som ble sittende på Søndre var fra 1865 Ole Syversen Mellomtangen, Masterud. I 1875 fødte Ole Syversen 1 hest, 2 kyr og 6 sauer. Han hadde sådd ½ tønne bygg, 1 tønne blandkorn og like mye havre. Det står fortsatt noen hus her, men skogen har tatt tilbake all dyrket mark. Trolig har det vært utsikt til Varaldsjøen fra plassen, men den store granskogen står like inn på husene.

Ole Syversen ble gift 2 ganger. Hans første hustru var Berthea Andersdatter Holmby født 24.9.1849 død 27.3.1874. Hans neste hustru var Marte Eriksdatter Ratikken født 2.9.1849 død 9.10.1935. Til sammen fikk Ole Syversen 18 barn med sine 2 hustruer:

1. Anne f.1855. 2. Syver f.1858. 3. Karin f.1866, hun ble gift med Ole Hansen Purkansberget. 4. Berte f.1863. 5. Oline f.1865. Det heter at Ole tok Svartbergnavnet etter at Oline var til dåpen. 6. Ole Andreas f.1869. 7. Mathilde f. 1872. 8. Elise f.1875. 9. Laura f.1877. 10. Karl f.1879. 11. Laurits f. 1879 flyttet til Pynten. Han ble gift med Ingeborg Hansdatter Katrinebråten. 12. Martin f.1880. 13. Augusta f.1882, gift med Karl Kristian Pedersen fra Råde. 14. Josefine f.1884. 15. Julius f.1886, død samme år. 16. Julius f.1887, til Kongsvinger. 17. Oskar f.1891. 18. Edvin f.1893, til Oslo, arbeidet ved Oslo kemnerkontor. Han er far til Odd Svartberg som var med på å søke til gjengrodd stier.

Litt vet vi også om andre av barna. Julius og Oskar drev sammen Drøbak skofabrikk, men Juul kom senere til Kongsvinger hvor han laget sko og hadde skoforretning. Oskar slo seg ned i Oslo som skomaker i Vinkelgården på Majorstuen. Martin dro til Moss og drev som vognmann.

I 1930 ble det ny eier på Svartberg søndre. Det var Per Johansen fra Trøa på Brandval. Hans datter Jenny med mannen Reidar Amundsen brukte plassen til den ble fraflyttet. Det står hus der nå, men de brukes som fritidsbolig. Reidar Amundsen lever ennå, han bor i dag på aldersheimen Austbo på Austmarka.

Elisabeth Raassum født Arnesen, som i dag er eier av Varaldskog Søndre, forteller at de husene som står i Svartberg Søndre er av nyere dato. Hun husker hun var med sin mor der da det var kvinneforening. Hun var da lita småjente og husker de fine hvitskurte tømmerveggene i stua der. Hun er vokst opp på Varaldskogen og kan nok fortelle mange historier fra det gamle miljøet, om veier, om skoler og om all ferdsel på Varalden sommer og vinter.

Vi avslutter dagen med å ta kaffe og medbrakt mat i stugangen på Varaldskog Søndre der Porkka slo seg ned med sin kone fra Sunne for over 350 år siden. I dag har Elisabeth og hennes mann pinlig restaurert den gamle finnbygningen. Mens vi sitter i stugangen og ser utover Varalden går praten om dagens opplevelser, og tanker kommer også til Odd's bestefar som hadde 18 barn å fø opp i Søndre Svartberg. På de siste 100 år har det

også skjedd en rivende utvikling også her oppe i sjumilsskogene. Fra disse veiløse områdene med dype skoger fant mange fram til verden utenfor og skapte seg nytt levebrød. En del fant veien helt til Amerika som skulle være det forgjettede land.

Gamlevægen.

Smal og kronglet ligger gamlevægen gjengrodd tå måsa og tå gras.
Stedt te hvile - før aldri meir å se følk fare te
kjærka i hæljestas,
og aldri meir kjenne tramp tå hæstehov og trille -
gjømt under finnskjeigg-gras som gjer det bære stille.

Hva som gamlevægen gjømmer der den ligger slik og drømmer får
vi aldri reda på. - Den er bære mjuk å gå og trær og busker tar igjen.
Ha fred med ditt minne..... du gamle venn.
Det er bære i tankene vi kan leve oppatt det som var.
Blomsterenger fantes bære i gamle da'r.

Kjell Haakerud

Litt ekstra: Mattis Johansen Fagernes Porkka var sønn av Johan Pedersen på Fagernes. Johan overdrog Varaldskog til Gregorius Gregersen da han flyttet til Fagernes, men så giftet 2 av hans sønner seg med døtrene til Gregorius, og så var Varaldskog på nytt i Porkkaslektas eie.

Kjell

Eiterskrift: Som de fleste kjenner til, er det oppstått en diskusjon om Johan Pedersen hadde slektsnavnet Porkka eller Soikkainen. Kjell Haakerud bruker bevisst navnet Porkka. Han sier i en samtale at han er sikker i sin sak ut fra egne undersøkelser.

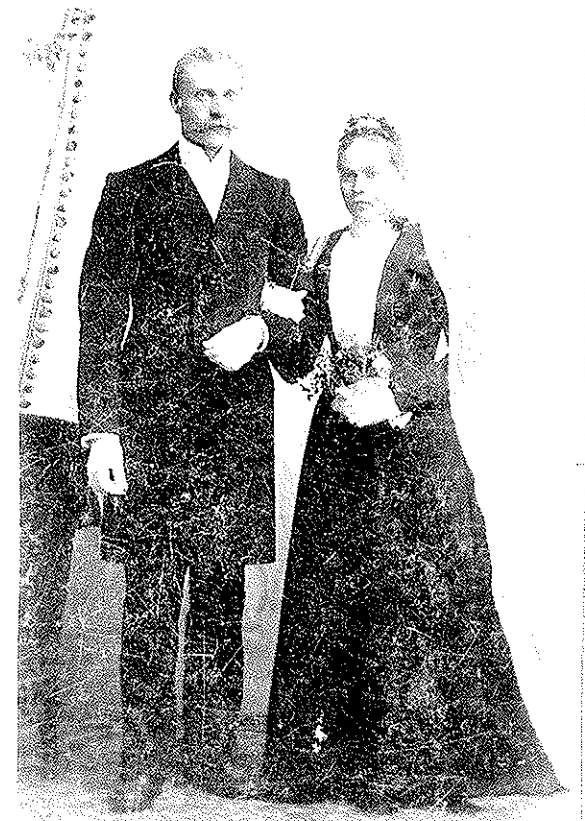
F.Å.

LÆRER AMUND MO

Mo var født på Snekkermoen i Sør-Odal i 1866, faren var bonde. Han gikk på Hamar lærerskole, der han tok eksamen i 1888. Han hadde først noen vikariater ved Farset og Nordset skoler i heimbygda. I 1890 kom han til Karterudseter skole langt inn på skogen, og den 8. januar 1891 tiltrådte

han i fast stilling. En del år var han samtidig lærer i Holmby skole ved Bekken, og han gikk da den lange veien fram og tilbake fra Karterudseter. Når det var sledeføre, kjørte han med den småsinte, brune merra si.

Mo var gift med Indiane Forsetås, også hun fra Sør-Odal. De fikk etter hvert 8 barn. Det ble en periode på hele 47 år de bodde der langt innpå skogen, og han ble en meget sentral person i bygda. Jeg har prøvd finne ut en del om hans livsløp og gjerning, stort sett i kronologisk rekkefølge, noe er fra muntlige kilder, men det meste er fra utklipparkivet vårt. Mo var nemlig i perioder en flittig skribent, det var Indlands-posten han brukte mest; hvis ikke annet er nevnt, er sitatene fra den avisen.

Brudebildet må være over 100 år gammelt. Vi ser at Mo har skikkelige barter, det ble snart til et frodig helskjegg.

I mai 1902 var det brann i Maridal. Dagen etter har Mo et innlegg i avisen, vi tar med et utdrag:

Gode Medkristne! Giv Agt og hold ikke tilbage den Hjælp, som I kan give! Det er et par gamle Husmandsfolk, som er i Nød, det gjælder. Igaar Eftermiddag Kl. 7½ stod deres Vaaningshus i Brand. Ingen var inde. Intet blev reddet. Alt, hvad de havde af Indbo, Klæder og Mad, Frøkorntet og Fropoteterne brændte op, og intet var assureret. Husmanden heder Lars Olsen Maridal. Han er 72 Aar gammel, og hans Hustru er 77. De har været noisomme, strævsomme og selvhjulpne Folk. Enhver tænke sig husvild og omtrent blottet for Mad og Klæder!

Mo ber så avisen samle bidrag, og vil selv ta imot bidrag for å hjelpe de nødlidende. Avisen lover å legge ut liste.

Den 8 juni får vi så det første resultatet av innsamlingen. Mo skriver at de av naboer og andre nå har fått klær, korn, poteter m.m. Selv har han 45 givernavn på en liste som står i avisen. Lier, Varald og Bogen har gitt 10 kr, et par gårdbrukere nede i bygda gir 5 kr., noen gir 2 kr, mens de fleste gir fra 25 øre til 1 kr, tilsammen kr. 63,25. På lista i avisen er det kommet inn kr. 79,60.

Innsamlingen fortsetter utover sommeren. Mo har nok vært aktiv, for 6.juli har han over 20 nye navn på lista, her har f.eks. pastor Kielland gitt 5 kr.

Den 20. august finner vi så et langt takkebrev fra Lars. Vi tar med innledningen:

Mine Velgjørere!

I, som satte Eder ind i min Nod, da mit Vaaningshus og alt, hvad jeg hadde i det, hadde brænt op, I kan ogsaa nu sætte Eder ind i min Glæde. Min Taknemlighed er større, end jeg har Ord for. Jeg har modtaget Beløbene, tilsammen Kr. 165,45, og meget, som er værd mange Kroner, har jeg faaet udenom nævnte Beløb. Gud ske Lov! Jeg og mine slipper endnu at komme paa Fattiggassen.

Nu har jeg atter Vaaningshus saavidt færdigt, at jeg har flyttet ind i det. - - - I dyb Taknemlighed og Ærbodighed for Lars Olsen Maridal,

Amund Mo

En lignende gest mer i det stille fortalte Dagny Åserudseter meg om. De hadde mistet to kuer i Høgda. Mo hadde tre kuer, og en dag kom han med ei ku som de skulle få låne inntil videre. Han var bekymret for at barna ikke skulle få melk.

Disse eksemplene viser kristelig sinnelag, som han i flere sammenhenger ellers etterlyser hos andre mennesker.

I et annet utklipp fra 1902 fortelles det om en basar på skolen til inntekt for Karterudsæter Skoles Vel, den innbrakte kr 31,06.

Mo arrangert nok regelmessig 17.mai-feiring. Det finnes referat fra 1902, og i 1903 dro de på langtur 17.mai. Fra referat i avisen:

Til fest paa Varildskog Skole 17de Mai hadde Lærer Billehoug innbudt Karterudsæter Folkeskoles Born, som togede afsted med hvert sit Flag Kl. 11 Form., ledsaget af sin Lærer, Kredsformanden og en Del Voksne, som

sluttede sig til Barnetoget. Ved Varildhoiden gjorde Toget Holdt og raabte "Hurra" for Postmanden, som bor paa Stedet. Johan Varildhoiden med Familie modtog det ganske Tog - 38 i Tallet - med Beværtning af Kaffe og Smorrebrod. Med Tak og gode Ønsker til den Gjæstfrie og opofrende Familie fortsatte saa Toget videre til Purkanstorpvet ved Varildsjoen, hvor 8 Baade stod færdige til at fragte Toget over sjoen. - Et vakker! Syn, da Baadene for fra Land over Sjoen med de flagrende Barneflag!

Kommet til Varildskog Skole, modtoges Toget der af Lærer Billehoug og hans Skoleborn med et nifoldigt "Hurra". Toget var fremme. Togfører-en trak sig tilbage og deltog som Gjæst. Festen begyndte. Den lededes med en sjelden god takt og Sommelighed af Lærer Billehoug til stor Hygge for alle. Billehoug holdt ogsaa Festtalen. Henimod 200 Mennesker var tilstede

-o.

Også i 1904 var det feiring 17.mai. Barna fra Varildskog og Holmby skoler samlet seg hos landhandler P. Varildbakken, derfra gikk toget til Karterudseter.

Senere på året 1904 begynner et motsetningsforhold mellom Mo og herredsstyret å dukke opp i avisene. Budsjettet for 1905 var behandlet, der ble det avsatt 320 kr til låve ved Karterudseter. Så refererte ordfører Larsmon en skrivelse fra Mo, og fratrådte møtet. I avisreferatet står det: *Herredsstyret udtalte enstemmig sin ubetingede Misbilligelse med en Skrivemaade, som den af Lærer Mo i nævnte Skrivelse anvendt.*

Dette var jo sterk kost, dessverre har jeg ikke brevet det henvises til. Men 14 dager etter er Mo på farten igjen, han skriver bl.a.: *Vedkommende min skrivelse, ser jeg hos Herredsstyret en Tendens til at sljule Sandheden og give mig en Ærekrænkelse, hvilket er en uafviselig Kjendsgjerning, som jeg skal bevise; - - - Med Agtelse og Underdanighed for Lov og Ret og al Retsindig Øvrighed vil jeg herved henlede Overtilsynets og Paatalemyndighedens Opmærksomhed paa nærværende Sag, som jeg med al min Evne ved Guds Hjælp vil fremstille troværdig. Jeg tror, det er uforsvarligt at lade Sagen passere upaatalt (Fortsættes)*

Noen måneder senere slår Mo til igjen i et langt innlegg i avisen, vi tar med noen korte utsnitt:

Mine læsere! I kaldes alle Kristne, og I, som er Kristne, ved, at Kristendom er meget, meget mere end Lære- - - Heraf maa vi forstaa, hvad Kristendom er, og hvad det er at være en Kristen. Det er at gjøre Guds Vilje. - - - Hvem har Grundansvaret for Ungdommen, som vokser op og

skal fore Udviklingen fremover efter os, naar vi blir gamle og ikke er mere? Mon det ikke er Tillitsmændene i Stat og Kommune? Jo større Tillidsmænd, desto større Ansvar; thi Tillidsmænds Liv og Handlinger virker Opdragende - - - Hvis de kommunale Myndigheder i Vinger og udover det hele Land gennemgaaende skulde vilde gjøre mod sine Tjenere, Lærerne, som man i Vinger Kommune tildels har gjort mod mig, saa vilde man faa mange Lærere, som i sin Fremtræden vilde vise sig forkroblede og nervose, og endda flere tvesindede Lærere, der ligesom Ror vilde bevæges hid og did af Vinden. Mon Samfundet vil være tjent med at faa Lærerne slige? - - - saalænge jeg staar som Lærer, om det end er i en isoleret (afsondret eller afsides) beliggende Folkeskole med kun to Klasser, hvori næsten alle Born er Husmandsborn, maa jeg dog med Sandhet kunne sige: Jeg er Kristendomslærer og Norsk lærer, og jeg staar til Ansvar for, hvorledes jeg lærer, lever og skriver, og mit Ansvar gjælder først og fremst for Gud, dernæst for Mennesker. - - - Til Herredstyret vil jeg her sige med Jesu Siraks Visdom 11, 8: "Last ikke, førend du har anstillet Undersogelse! Overvei først, og Straf saa! (Mere)

Fra 13 jan. til 17 febr. 1905 har Mo 8, tildels lange, innlegg i avisen! Det vil føre for langt å gjengi fra disse. Redaksjonen ber et par ganger Mo om å fatte seg i korthet, da leserne klager. Det ser ut til at det er ordfører Larsmon som Mo oppfatter som motstanderen. Vi kan merke oss at bevilgningen på 300 kr til nybygg i Karterudseter blir strøket igjen. Et sted opplyser Mo om at Larsmon på toget fra Kongsvinger etter et møte hadde uttalt seg nedsettende om Mo, bl.a. at "Mo er den mest fordringsfulde og noieregnende Lærer, som vi har i Vinger". Mo på sin side pukker på lov og rett, og viser til sine ansettelsesvilkår, og føler seg urettferdig behandlet.

Det er uråd for oss å ta parti i denne striden. Vi får her partsinnlegg bare fra den ene siden. Ordføreren har hele kommunens ve og vel å tenke på, og de økonomiske forhold var jo, da som nå, trange. Mo siterer stadig fra Skriften, og uten å nevne navn, er ingen i tvil om hvem han tenker på. Og han velger skriftsteder med omhu, i et innlegg siterer han fra Salmenes bok 12: "Frels Herre! Thi de Fromme ere borte, de Trofaste ere forsvundne blandt Menneskenes Born. Logn tale de, hver med sin Næste, med sledske Læber; med tvesindet Hjerte tale de.

Også i 1908 er det igjen noe krangel mellom partene, men det ser ut til at det skal bli bygget ny låve på Karterudseter. I 1918 finnes en opplysning

om at herredsstyret har oppført 500 kr til nybygning ved Karterudseter, uten at det er sagt hva slags hus det gjelder.

Jeg har sett litt på lønnsnivået for lærerne, Mo hadde noe høyere lønn enn andre lærere i bygda. Det må komme av at han hadde noen bistillinger: han var organist og hjelpetolder. Det er lite vi finner om organisten, men i 1917 er det opplyst at organistlønnen ble økt til 300 kr året, og i 1917 finner vi i avisen at sangerinnen Dagmar Lund holdt konsert i Østmarken kirke. Hun hadde med akkompagnatør fra Kongsvinger, og Mo gir begge utmerket kritikk. Han skriver bl.a.: "Dagmar Lund er en sangerinde av høj rang. Hendes sangstemme er ren, blot og fyldig, omfangsrik og kraftig - med ett ord: majestætisk. Hele konserten var for mig en stor oppbyggelse. Noget saa vakkert har jeg aldrig hørt i Østmarken kirke før - - - O, hvilken harmoni! Sangen er og blir "solen" og "diamanten" blandt de skjønne kunster.

Om tolderen Mo finner vi ingen ting i avisene. Men Ole Gunnarsbråten, som gikk på skole for Mo fra 1913 til 1920, fortalte i en samtale at Mo også tok den jobben på alvor. Han gikk om kvelden og natta med ei stor fjøslykt i hånda. En gang satt han i sommerfjøset i Hagan ei heil natt. "Han gjorde sin plikt", som Ole sa. At han tok noen smuglere, hørte jeg ikke noe om! Det ble vel mer skikk på tollvesenet etter hvert, for i 1923 bevilget Stortinget 19.500 kroner til tollstasjon ved Samuelsbråten. Fra avisen: *Samuelsbraaten, beliggende ved den nye mellemriksvei i nærheten av Midtandersfors, indkjøpes fra A.s. Lier, Varald og Bogen og at der bygges et nyt hus til toldstation hvorhos den gamle derværende bygning restaureres. Toldstationen vil saaledes faa 2 bygninger til raadighet.*

I 1913 er det stor diskusjon om hvor den nye skolen i Holmby krets skulle bygges, Bekken eller Kartbråten. Det eneste vi finner i utklippene er et brev fra Chr. Grasli, der han imøtegår et innlegg fra Mo. Mo går inn for Kartbråten, selv om veilengdene for skolebarna tilsier Bekken. Mo hadde hevdet at det var bedre for kretsen, og at det vil bli en bedre skole der. Det hadde vært avstemning i kretsen, med stort flertall for Bekken. Mo hadde hevdet at de mange som stemte for Bekken, måtte unnskyldes som barn!

Det er vanskelig å forstå Mo i denne saken, og som vi vet ble det Bekken, men fra muntlige kilder har jeg hørt at det lenge var usikkert, og at materialene til skolehuset ble kjørt fram og tilbake noen ganger.

På slutten av 1913 feiret Mo sitt 25-årsjubileum som lærer. Utdrag fra Indl.p., undertegnet K.B. (Billehaug?): *Nogen av hans Venner, som ikke lot sig skræmme av det fæle Fore, samledes utover Kvelden i Familien Mos hyggelige og gjestfri Hjem, Karterudsæter Skolegaard, for at ønske ham tillykke med Dagen. - - - Mo mottok i Lopet av Dagen mange Gratulationer, Breve, Kort, Telegrammer og Presenter. Jeg skal bare nevne Telegram fra Vinger Skolestyre og Lærerforening ved Formændene d'Herrer Sandvik og Hylland, samt den vakre og værdifulde Present som overræktes fra Kredsen Holmby og Karterudsæter ved Hr. Peder Varildbakken. Der blev holdt Taler, Jubilanten spillede orgel og Gjesterne hadde det saa hyggelig og koselig, at Klokken blev bortimot 4 om Morgenen for hver gik til sit. - - - Det er sikkert: Mo har utført et Oplysnings- og Kulturarbeide av Rang paa Østmarken. Det har mange Gange været slitsomt at trække den lange vei mellem Karterudsæter og Holmby Skoler, og likesaa frem til Østmarkens Kirke, hvor Mo er Organist, men neppe har nogen hørt ham klage. - -*

Den gamle postruta, som ble opprettet omkring år 1900, gikk om Varaldhøgda til Karterudsætra der Mo hadde brevhus. Posten gikk først to ganger i uka, i 1910 utvidet til tre. I 1925 skulle den omlegges. Den skulle nå følge den nye mellomriksveien til Samuelsenbråten. Mo protesterte kraftig, og fikk støtte fra Billehaug, som hadde noen skarpe avisinnlegg. Hvor var sentrum i kretsen? Samuelsenbråten lå i utkanten, ble det hevdet. Vi tar med utdrag av postinspektørens sluttrapport, fra Glomdalens Arbeiderblad:

Jeg har hatt en konferanse med lærer Mo, som ikke kan forsone sig med omlegningen. Jeg kan godt forstå, at lærer Mo kan være misfornøiet, idet han tidligere fikk bragt posten inn i huset og hentet derfra (postbudet maatte ofte vente paa grunn av brevskrivning). Men maa nu hente sin post hos budet paa Samuelsenbråten. Jeg hadde tenkt aa foreslaa at det kunne settes opp kasser ved Linna, særlig av hensyn til lærer Mo. Men efter konferanse med postapner Thomassen, postbud Svaribekken, grensetolleren, lensmann og disponent Braaten ved Mitandersfors har jeg funnet det umødvendig. Alle uttaler, at lærer Mo ikke vil kunne forsone sig med en saadan ordning, og heller ikke vil kunne betroe sin post til en postkasse. Han klager over at postbudet vanskelig kunne treffes, men dette forholder sig ikke saa. Postbudet er skomaker paa sin fritid og gaer ikke ut av huset for all post er hentet. Jeg maa derfor slutte mig til postmesterens forslag.

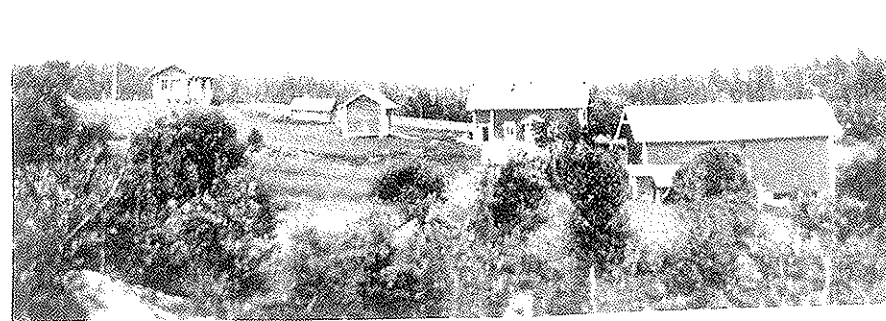
Poststyret godkjente den nye ordningen, og brevhuussakene ble overflyttet til Samuelsenbråten.

Både Ole Gunnarsbråten, Martin Åberg og Dagny Åserudseter har fortalt litt om Mo som lærer. De bemerker det kraftige skjegget som et slags særmerke. Alle syns at han var snill og grei, men kunne sevfølgelig være streng. Hvis noen hadde gjort noe galt, forteller Ole, så ble han med hjem og snakket med foreldrene. Ole fortalte at han en gang hadde kastet en stein som havnet i kløverekra. Mo satt og spiste nede i huset, og så det. Ole ventet seg nok litt av hvert, men så fikk han 50 øre! Det var ut fra budet om å gjengjelde ondt med godt, mente Ole.

En annen gang hadde en av sjeviotsauene til Mo rømt. Ole var sprek, og greide å springe den igjen, og leverte den tilbake. Da fikk han 5 kr som belønning. Det var mye penger den gangen. Noe bry med naboene kunne også Mo få. Han hadde fått satt opp flaggstang, dessverre ble det tørkesommer, og en dag kom Kristian Persbråtan (Femmer'n) med øksa for å hogge ned stanga. Gud steiker jorda så den er rau som et revskinn, men nå skar den spottespira ned", sa han. Kristian var omvendt, som han sa selv, så han mente han gikk i Guds ærend. Det ble sikkert en kraftig teologisk diskusjon, men enden på visa ble at flaggstanga ble stående.

Mo gikk av for aldersgrensen i 1937, da flyttet han tilbake til gården Østby på Oppstad. Den hadde han kjøpt i 1929, fordi han ønsket å tilbringe alderdommen på hjemstedet. Sønnene hans hadde drevet gården i mellomtiden. Han hadde sikkert sett fram til noen rolige år etter et langt arbeidsliv. Men så døde han i mars året etter. Han hadde vært frisk og kjekk hele tiden, men en hjertelammelse gjorde det plutselig slutt. Han ble bare 72 år.

Finn Åberg

På dette gamle bildet ser vi Karterudseter skole øverst til venstre.

EMIGRANTER FRA AUSTMARKA

Se også nr 85, 88 og 89)

1873.

- 2/5 Amund Amundsen Gylterud, g. 27 år, Olea Arnesdtr. 25 år.
Barn: Mathilde Berthea $\frac{3}{4}$ år
- 16/5 Lauritz Amundsen Hagbakken u/Fagernes 22 år
- 24/5 Anne Andersen, Svartberget, enke, 41 år, Andrine Johansdtr.
Svartberget, 18 år, Anders 14 år og Nils 10 år (Annes sønner),
Marie 7 år
- 6/6 Ole Pedersen Jonsrud 31 år, hustru Eli Amundsdr. 25 år. barn
Mathilde 2 år, Oline $\frac{1}{2}$ år
- 15/6 Erik Eriksen Nabben u/Fagernes 69 år, hustru Walborg Samuels-
dtr. 71 år

1875.

- 14/5 Inger Gunderdtr. Holmen, 32 år. Gulbrand Pedersen Holmen, 32 år
- 8/10 Ole Eriksen Karterud, e., 61 år

1878.

- 29/3 Lars Henriksen Sletbråten, 20 år

1879.

- 4/4 Johannes Andersen Vestaberg, 18 år
- 16/5 Anna Olsdtr. Sandbakken, 21 år

Ved Finn Sollien

Utgiver: Austmarka Historielag

Redaksjon og ekspedisjon:

Finn Åberg

Meltzersgt. 3

0257 Oslo

Tlf. 22 44 54 52

Medlemskap koster 100 kr året

Betales til

Austmarka Historielag

2224 Austmarka

Gironr. 1840 1629625

Trykt i 500 eksemplarer